

MONIKA PAWŁOWSKA

Uniwersytet Szczeciński

PROCES EMANCYPACJI PRZEZ I W E-LEARNINGU

Poszukiwanie elastycznych form edukacji prowadzi do idei e-learningu i edukacji przez całe życie. Artykuł ukazuje przesłanki rozwoju e-learningu na uczelni wyższej z perspektywy społeczno-demograficznej. Wskazuje na konstruktywizm pedagogiczny jako nową wizję uczenia się i nauczania, a także znaczenie doktryny krytyczno-emancypacyjnej w budowaniu edukacji, która ma wyzwalać człowieka i jego możliwości, przygotowywać do przebudowy rzeczywistości.

Wprowadzenie

Charakteryzując współczesne społeczeństwa, jeszcze do niedawna naukowcy wielu specjalności używali określeń: globalna wioska (McLuhan), społeczeństwo trzeciej fali (Toffler), społeczeństwo sieciowe (Castells), społeczeństwo cybernetyczne (Sienkiewicz), społeczeństwo postmodernistyczne (Etzioni), społeczeństwo postkapitalistyczne (Drucker, Dahrendorf) czy społeczeństwo informacyjne (Umesamo, Masuda). Obecnie ekonomiści¹ operują pojęciem „społeczeństwo wiedzy” na określenie aktualnego etapu przemian społeczno-gospodarczych. Społeczeństwo wiedzy, a także gospodarka oparta na wiedzy to wyzwania systemu wolnorynkowego, ale także cel edukacji i kształcenia ustawicznego. Teoria

¹ *Szkola a rynek pracy, podręcznik akademicki*, red. A. Bogaj, S.M. Kwiatkowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 193.

i praktyka kształcenia ustawicznego potwierdzają, że stają się one czynnikami różnicującymi w coraz wyższym stopniu zdolności jednostek do dostosowania się do zmiennej rzeczywistości, środowiska pracy i innych sfer życia społecznego. Poszukiwanie elastycznych form edukacji prowadzi do idei e-learningu i edukacji przez całe życie. Oprócz tradycyjnej szkoły rozwijają się nurty edukacyjne, które propagują nauczanie na odległość i edukację zdalną.

1. Prognozy społeczno-demograficzne dla szkolnictwa wyższego – przesłanki rozwoju e-learningu

Oceniając stan szkolnictwa wyższego liczbą studiujących, należałoby uznać, że polskie uczelnie przeżywają obecnie dynamiczny rozwój. W ostatnim dziesięcioleciu liczba studentów wzrosła w Polsce o niemal 250%. Z oferty edukacyjnej polskich szkół wyższych w roku akademickim 2008/2009 skorzystało blisko 2 mln osób². Pomimo tych danych prognozy dla szkolnictwa wyższego nie są optymistyczne. Nadciągający niż demograficzny spowoduje, że w 2020 roku liczba osób w wieku 18–24 lata, a więc w wieku studenckim, obniży się do 2,7 mln, czyli o 35%. Obecnie jest 1,9 mln studentów, a w 2025 roku będzie ich około 1,2–1,4 mln³. Jakie to przyniesie konsekwencje dla polskich uczelni? W roku akademickim 2009/2010 działało w Polsce 457 uczelni, w tym 131 publicznych i 326 niepublicznych. W roku 2008 tylko uczelnie publiczne przyjęły na pierwszy rok bezpłatnych studiów dziennych około 200 tys. studentów⁴. W roku 2021 wszystkich maturzystów będzie około 275 tys., co oznacza, że potencjalnie każdy maturzysta będzie mógł podjąć bezpłatne studia wyższe. W takiej sytuacji przyszłość szkół niepublicznych jest szczególnie niepewna. W ich przypadku zmniejszenie liczby studentów może oznaczać likwidację placówki⁵. Przedstawione prognozy demograficzne to jeden z powodów zainte-

² *Mały rocznik statystyczny Polski 2009*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2009, s. 227.

³ P. Cizkowicz, P. Opala, K. Rybiński, *Jakie powinny być wyższe uczelnie? Zanim przyjdzie tsunami*, „Gazeta Wyborcza” z 27.11.2009.

⁴ *Założenia do nowelizacji ustawy prawo o szkolnictwie wyższym oraz ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, MNiSW, Warszawa 2009.

⁵ S. Gregorczyk, *E-learning a przewaga konkurencyjna szkoły wyższej*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/37/id/787> (10.02.2011).

resowania tematem elektronicznego uczenia się, nauczania i wykorzystania go w dydaktyce wyższych uczelni⁶.

Znakomitym sposobem dotarcia do klienta uczelni wyższej jest wykorzystanie kanału internetowego. Stosowanie e-learningu jest szczególnie uzasadnione w organizacjach, które jak uczelnia wyższa działają w sferach charakteryzujących się dynamicznymi zmianami związanymi z wykorzystaniem technologii informatycznych i mają rozległe i rozproszone terytorium działania⁷. Wiele szkół wyższych w Polsce dostrzegło w tym swoją szansę i uruchomiło zajęcia e-learningowe, początkowo jako uzupełnienie, a później jako alternatywę dla kształcenia tradycyjnego.

2. Teoretyczne podstawy zdalnego uczenia się

Podstawy uczenia się zdalnego wspiera cały wachlarz orientacji, począwszy od behawioralnej, przez humanistyczną, kognitywną, aż do konstruktywistycznej. Cechy koncepcji behawiorizmu, kognitywizmu i konstruktywizmu porównano w tabeli 1. We współczesnej dydaktyce konstruktywizm pedagogiczny jest traktowany jako wizja uczenia się i nauczania. W modelu tym uczenie się jest skuteczne wówczas, gdy uczeń ma osobiste doświadczenie, a proces konstruowania wiedzy wymaga interakcji i zaangażowania. W porównaniu z koncepcjami behawioralnymi konstruktywistyczna koncepcja uczenia się i nauczania wprowadza wiele zmian: zmiana roli nauczyciela z „mędrca na scenie” na „przewodnika stojącego obok”, nauczanie umiejętności wyższego rzędu (rozwiązywanie problemów, rozumowanie, refleksja); umożliwienie uczniom nauczania się, jak należy się uczyć; bardziej otwartej i określonej ewaluacji wyników uczenia się; kształtowanie umiejętności współdziałania i współpracy w trakcie uczenia się⁸.

⁶ M. Striker, K. Wojtaszczyk, *Bariery wdrażania e-learningu na przykładzie uczelni wyższej*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/32/id/693> (11.02.2011).

⁷ L. Rae, *Efektywne szkolenie. Techniki doskonalenia umiejętności trenerskich*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006, s. 159.

⁸ S. Juszczak, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2002, s. 108–109.

Tabela 1

Porównanie cech koncepcji behawioryzmu, kognitywizmu i konstruktywizmu

	Behawioryzm	Kognitywizm	Konstruktywizm
Nauczanie jest	kierowane poprzez wykonywanie poleceń	samodzielne przez działanie	samodzielne lub w grupie kooperatywnej przez refleksję i dyskusję
Ludzki umysł jest	pasywnym odbiorcą wiedzy	aparatem do przetwarzania informacji	sam w sobie zamkniętym systemem informacyjnym
Wiedza jest	odkładana	opracowywana	konstruowana
Celem uczenia się jest	znalezienie poprawnej odpowiedzi	przyjęcie właściwej metody w celu rozwiązania zadania	kompleksowe przetworzenie sytuacji
Nauczyciel jest	autorytetem, który przekazuje porcjami informacje	uczestnikiem, który obserwuje i pomaga, przekazuje metody aktywnego rozwiązywania problemów	uczestnikiem, doradcą, który kooperuje, wyszukuje i kształtuje aktywne środowisko nauczania
Sprzężenie zwrotne jest	zewnętrznie podawane	zewnętrznie modelowane	wewnętrznie modelowane
Typ programów nauczających	systemy nauczające typu „Drill & Practice”	multimedia, inteligentne systemy nauczające ITS	hipermedia, LMS systemy CSCL
Prezentacja materiału	bez rozdziałów, ze sprzężeniem zwrotnym	kompleksowe ćwiczenia	otoczenie rzeczywiste
Styl uczenia się	ściśle przebieg	dynamiczny, adaptujący	sieciowy, otwarty

Źródło: Z. Meger, *Podstawy e-learningu*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/16/id/325> (10.01.2011).

Procesom tym nie służy tradycyjny system klasowo-lekcyjny, który ogranicza transfer wiedzy, tworząc silny kontekst szkolny i powiązanie z sytuacją lekcyjną. Założenia konstruktywizmu promują wykorzystanie programów nauczania dostosowanych do wstępnej wiedzy uczniów, w małym stopniu zorientowanych na werbalne przekazywanie treści kształcenia uczniowi, zakładających jego aktywność w konstruowaniu wiedzy. Uczenie się konstruktywistyczne jest poszukiwaniem i konstruowaniem znaczeń w kontekście społecznym⁹. Zdaniem J. Juszczyka¹⁰, zasady nauczania w konstruktywistycznym środowisku siecio-

⁹ S. Szablowski, *E-learning dla nauczycieli*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2009, s. 40.

¹⁰ S. Juszczyk, dz. cyt., s. 108–109.

wym powinny uwzględniać procesy konstruowania wiedzy wyszczególnione przez J. Piageta, a więc asymilację, akomodację, równoważenie i osiągnięcie równowagi.

3. Doktryna krytyczno-emancypacyjna

A. Bogaj¹¹ twierdzi, że szkoła i edukacja zmierzają do przyjęcia tak zwanej doktryny krytyczno-emancypacyjnej. Opiera się ona na założeniu, że edukacja powinna wyzwalać człowieka i jego możliwości, przygotowywać do przebudowy rzeczywistości dzięki rozwojowi postaw kreatywnych. Ten rodzaj edukacji określany jest jako edukacja transformatywna (Z. Kwieciński). Szkoła jako instytucja społeczna, formalna i innowacyjna oraz jako organizacja ucząca się powinna zmierzać ku wspomnianej doktrynie, ukierunkowanej na zmianę i rozwój, dostosowanej do potrzeb współczesnego społeczeństwa. Realizacja doktryny transformatywnej oznacza urzeczywistnienie idei szkoły innowacyjnej, traktowanej jako długofalowy program działania, skierowany na doskonalenie modelu szkoły oraz na zaspokojenie zróżnicowanych potrzeb społecznych i indywidualnych dzieci i młodzieży. Wymienione warunki może spełnić szkoła będąca organizacją uczącą się, która potrafi kreatywnie reagować na zmiany w środowisku oraz doskonalić kadry, zespoły i zarządzanie.

Zmiana należy do podstawowych kategorii w teoretycznej pedagogice emancypacyjnej oraz jej teleologii, a reakcja na zmianę jest podstawą do interpretowania zachowań człowieka. Życie we współczesności wymaga podwyższonej zdolności do dokonywania przemian, poszerzania postawy otwartości, wzbudzania motywacji do przełamywania oporu przed zmianą, umiejętności inicjowania zmian, co stanowi podstawę świadomego przejścia przez jednostkę odpowiedzialności za siebie i własne życie¹². W teorii zmiany integrującej różne podejścia, zaproponowanej przez I. Kopaniszyn, założono, że struktury osobowości człowieka i społeczne znajdują się w nieustannie trwającym procesie przemian¹³. We

¹¹ *Jakie powinny być...*, s. 25–32.

¹² M. Kunicka, *Zachowania emancypacyjne egzemplifikacją małego dystansu władzy w szkole*, w: *Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia*, red. A. Czajkowska, W. Otwinowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2009, s. 247.

¹³ I. Kopaniszyn, *Zmiana jako czynnik rozwoju. Problemy wzrastającej złożoności*, http://www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/REFERATY_IKKMU/NH_PDF/KOPANISZYN_Izabela.pdf (26.10.2009).

współczesnym świecie zachodzące zmiany i przechodzenie od cywilizacji przemysłowej do informacyjnej to ścieranie się różnych systemów wartości, nowych koncepcji człowieka. W takiej sytuacji szczególną rolę odgrywa edukacja, która powinna zapobiegać skutkom globalizacji i wzmacniać te jej elementy, które prowadzą do orientowania gospodarki na rynek globalny; ujednociania działalności przedsiębiorstw; standaryzacji przepisów i procedur; unifikacji wyrobów i usług; standaryzacji różnych obszarów edukacji, między innymi standardów osiągnięć szkolnych uczniów na poszczególnych etapach kształcenia; silniejszej konkurencji na rynku pracy¹⁴.

Zmiana i czas są wartościami skorelowanymi, wzajemnie się warunkującymi. W. Furmanek pisze, że czas jest wartością, nad którą przechodzimy obojętni, ale naprawdę nad nim drżymy – raz dany człowiekowi przemija bezpowrotnie. Człowiek analizuje swój potencjał przez podejmowanie decyzji w czasie i w czasie dokonują się jego przemiany¹⁵. Postęp naukowo-techniczny przyczynia się do szybkiej dezaktualizacji zdobytej wiedzy, co nie pozwala w pełni wykorzystywać nowych technologii. Niezbędne jest zatem kontynuowanie nauki oraz zdobywanie kolejnych doświadczeń. W tym znaczeniu edukacja całościowa polega na uzupełnianiu oraz poszerzaniu kompetencji ogólnych i specjalistycznych¹⁶. Jak podkreśla E. Stolarczyk-Ambrozik, osoby bez odpowiednich kompetencji i określonego kapitału (nie tylko ekonomicznego, ale i kulturowego), bez dostępu do informacji lub pozbawione tak zwanej siły rynkowej są coraz bardziej marginalizowane z powodu funkcjonalnego analfabetyzmu¹⁷. S. M. Kwiatkowski twierdzi, że w społeczeństwie, w którym wiedza, umiejętności i postawy wobec pracy są warunkiem rozwoju gospodarczego, uczenie się przez całe życie jest nie tylko elementem polityki społecznej, ale może być także globalnym celem edukacji. Kształcenie ustawiczne ma związek przede wszystkim ze współczesnymi przemianami społeczno-gospodarczymi, z globalnym dostępem do informacji i wiedzy, bez ograniczeń czasu i przestrzeni. W tym kontekście czytelna jest przewaga nurtu krytyczno-kreatywnego nad filozofią adaptacyjną oraz edukacji podmiotowej nad adaptacyjną. Obecnie nowe technologie informacyjne i komunikacyjne

¹⁴ *Jakie powinny być...*, s. 27.

¹⁵ W. Furmanek, *Człowiek – człowieczeństwo – wychowanie. Wybrane problemy pedagogiki personalistycznej*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1995, s. 105–108.

¹⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1999, s. 196.

¹⁷ E. Stolarczyk-Ambrozik, *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/2/id/12> (15.03.2011).

sprawiają, że można się uczyć w każdym momencie, korzystając ze źródeł informacji w dowolnym miejscu na świecie. Zmiana systemu politycznego i restrukturyzacja gospodarki sprawiły, że mechanizm adaptacji stał się nieprzydatny w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Globalizacja wprowadza głębokie zmiany w codziennym życiu, w pracy zawodowej. Nieuchronnie wiąże się to ze wzrostem indywidualnej odpowiedzialności za jakość wykształcenia, posiadanej wiedzy i kompetencji. W społeczeństwie uczącym się edukacyjne drogi są przez społeczne i zawodowe struktury podporządkowane wymaganiom rynkowym. Z tego też wynikają próby poszukiwania rozwiązań programowych i organizacyjnych preferujących postawy krytyczne i twórcze.

Zadaniem pedagogiki emancypacyjnej jest rozpoznanie czynników ograniczających jednostkę, a także łagodzenie wynikających z nich opresji¹⁸. Możliwość zastosowania elastycznych form organizacji czasu nauki można postrzegać jako projekt emancypacji człowieka, uwalniania się od ograniczeń i dążenie do samodzielności. Zwrócenie się do paradygmatu informacyjnego oznacza stworzenie alternatywy dla tradycyjnych form nauki oraz projektowanie własnej kariery zawodowej w wymiarze globalnym, transnarodowym i transkulturowym. Emancypowanie się współczesnego człowieka to zdolność uwalniania się od przymusu, ograniczeń, źródło sukcesu w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości i proces rozwijania podmiotowego potencjału w celu poszerzenia obszarów wolności¹⁹. Podejście to skłania do przyjęcia założenia, że wraz ze wzrostem kompetencji emancypacyjnych²⁰ i kwalifikacji, poszerzaniem treści i form kształcenia, sięganiem po multimedia, adaptacją wychowanków do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych będzie wzrastać poziom społecznej akceptacji elastycznych form nauki oraz krytycyzm w stosunku do industrialnego paradygmatu nauki.

Wykorzystywanie struktury procesu emancypacji do projektowania i organizowania procesu edukacji polega na tworzeniu takich sytuacji edukacyjnych, w których możliwe jest doświadczanie osiągnięcia praw i wolności oraz odpo-

¹⁸ M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995, s. 40.

¹⁹ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 37.

²⁰ Kompetencje emancypacyjne to wyuczalna i dynamiczna sprawność podmiotu (indywidualnego/zbiorowego) wyrażająca się w dostrzeganiu i rozumieniu podmiotowych ograniczeń i deprivacji, świadomym wyrażaniu niezgody na nie, obieraniu dróg ich pokonywania i osiągnięcia nowych praw i pól wolności oraz odpowiedzialnego korzystania z nich w celu doskonalenia siebie i otoczenia – za M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika...* dz. cyt., s. 130.

wiedzialnego korzystania z nich²¹. Osiągnięcie przez jednostkę wewnętrznej wolności, rozumianej jako emancypacja zdolności dokonywania odpowiedzialnych wyborów, pozwala jej przyjrzeć się rzeczywistości z innej perspektywy, zdystansować od dotychczasowych schematów działań, odrzucić konserwatywizm myślenia, utarte ścieżki postępowania lub nadać im nowe znaczenie i przewartościować ich rolę. Przyjęcie „postawy emancypowania się od” wymaga większej elastyczności w zaakceptowaniu alternatywnego sposobu uczestnictwa edukacyjnego i zawodowego, ale tym samym pozwala wpływać na rzeczywistość i dokonujące się zmiany.

4. Perspektywy rozwoju e-learningu

Analitycy wdrażający nowoczesne technologie cyfrowe w szkole ostrzegają, że nie przyniosą one poprawy jakości kształcenia, jeżeli nie będą sprzężone ze zmianami w wielu aspektach procesu dydaktycznego. Co więcej, mogą nawet doprowadzić do utrwalania wśród uczniów niewłaściwych postaw wobec uczenia się, tłumić kreatywność, samodzielność w stawianiu problemów i ich rozwiązywaniu, umiejętność współpracy w zespole, aktywnej i świadomej komunikacji²². Zasadniczym celem jest kształcenie określonych kluczowych umiejętności, ważnych z punktu widzenia całościowej edukacji oraz nowoczesnego rynku pracy. Mogą one być osiągnane tylko w synergicznym oddziaływaniu dobrze użytej TI oraz właściwej filozofii uczenia się, wspartej konstruktywistycznym modelem nauczania, tworzących razem właściwe środowisko dla uczenia się przez wzmocnienie umiejętności i wewnętrznej motywacji uczniów do rozwiązywania problemów, działania zespołowego, planowania i realizacji własnego rozwoju – tabela 2. Musi nastąpić reorientacja strategii kształcenia nauczycieli od wzorów behawioralnych ku wzorom konstruktywistycznym. Muszą się zmienić nie tylko treści, ale i metodologia kształcenia nauczycieli²³. Oferta e-learningowa uczelni powinna tworzyć jednolitą całość z systemem kształcenia tradycyjnego. Siłą e-learningu powinna być jego komplementarność z dotychczasową ofertą. Należy dążyć do osiągnięcia efektu synergii, aby zajęcia przez Internet wspie-

²¹ Tamże, s. 178.

²² S. Furgoł, L. Hojnacki, *Informatyzacja szkoły może być krokiem wstecz – dwie synergie*, „Edukacja i Dialog” 2009, nr 4 (207), s. 44.

²³ Tamże, s. 43–45.

rały tradycyjną ścieżkę studiów²⁴. Uelastycznianie form uczenia się jest ważnym elementem w procesie budowania gospodarki innowacyjnej i konkurencyjnej, a przede wszystkim gospodarki i społeczeństwa opartych na wiedzy.

Tabela 2

Synergia zaangażowanego uczenia się

Rola komputera i sieci	Synergia zaangażowanego uczenia się		
	Główne zalety	Główne zagrożenia	Likwidowanie zagrożeń
Komputery	Możliwość użycia zawsze i wszędzie	Słaby lub nierówny dostęp, bariera obsługi	Rozmieszczenie w różnych miejscach, salach przedmiotów
Efekt: wspiera kształcenie, uczenie się, niezależnie od przedmiotu			
Źródło informacji, magazyn informacji	Dostęp do informacji z wielu źródeł	Szum informacyjny, nieumiejętność selekcjonowania	Uczenie wyszukiwania, krytycznego selekcjonowania informacji, rozpoznawania zagrożeń
Efekt: uczy samodzielnego szukania i korzystania z najlepszej informacji. Kształtuje samodzielność, krytycyzm, postawę badacza			
Narzędzie komunikacji	Ułatwione komunikowanie się. Renesans epistolografii	Trudność nawiązania efektywnej komunikacji wskutek ograniczeń technicznych i odmienności kanałów komunikacyjnych	Wdrażanie nowoczesnych środków komunikacji sieciowej. Przeplatanie komunikacji sieciowej i naocznej, zwięzłego języka
Efekt: wspiera rozwój umiejętności dostosowanych do użytku kanału komunikacyjnego. Kształtuje komunikatywność, umiejętność słuchania			
Pokazy, prezentacje	Korzystanie z najnowszych inf. i różnych źródeł	Metoda podająca	Uczeń w roli badacza, nauczyciela, producenta (wytwórcy)
Efekt: uczy selekcji prezentowania informacji, autoprezentacji, współpracy, promuje potencjał twórczy i samodzielność ucznia			
Elektroniczne testy	Kształtowanie obycia testowego	Trudność sprawdzania wyższych poziomów taksonomicznych	Stosowanie testów elektronicznych i narzędzi symulacyjnych w odpowiednich sytuacjach
Efekt: przygotowanie do zdalnego nauczania. Kształtuje obycie testowe			

Źródło: S. Furgoń, L. Hojnacki, dz. cyt., s. 45.

²⁴ S. Gregorczyk, dz. cyt.

Przywołując słowa W. Bieleckiego²⁵, można powiedzieć, że przyszłość nauczania e-learningu należy do rozwiązań hybrydowych, czyli skomponowanych w odpowiednich proporcjach – metod tradycyjnych z nowoczesnymi typu online. Oznacza to, że rozwiązania e-learningowe będą bardziej wspierały stosowane dotychczas tradycyjne metody nauczania, niż je zastępowały, tworząc razem znacznie efektywniejsze, komplementarne systemy nauczania. Zainteresowanie formami online jest sygnałem gotowości i aprobaty do kolejnej zmiany edukacyjnej. Wprawdzie rozwiązania e-learningowe z powodu błyskawicznego rozwoju infrastruktury teleinformatycznej byłyby w stanie szybko się upowszechnić, ale w kontekście przedstawionych rozważań rozwiązania hybrydowe jako elastyczniejsze z definicji i pozwalające na uzyskanie swego rodzaju synergii (wymiany) dają szansę objęcia tego typu szkoleniem znacznie większej liczby potencjalnych chętnych do studiowania.

Nowoczesna osobowość to całościowy syndrom, „wzorzec człowieka racjonalnego, homo transgressivus, zdolnego do przekraczania samego siebie, przelamywania konwencji i standardów, propagującego nowe formy działania, nowe wzorce zachowań etc.”²⁶. Procesy emancypacji w edukacji powodują, że jednostkom wykraczającym poza dominujące normy łatwiej jest znieść ewentualne konsekwencje swojej transgresji.

Literatura

- Cizkowicz P., Opala P., Rybiński K., *Jakie powinny być wyższe uczelnie? Zanim przyjdzie tsunami*, „Gazeta Wyborcza” z 27.11.2009.
- Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995.
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Furgoł S., Hojnacki L., *Informatyzacja szkoły może być krokiem wstecz – dwie synergie*, „Edukacja i Dialog” 2009, nr 4(207).
- Furmanek W., *Człowiek – człowieczeństwo – wychowanie. Wybrane problemy pedagogiki personalistycznej*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1995.
- Grudzińska-Kuna A., *Spółczesność informacyjna i społeczeństwo wiedzy*, w: *Rola nauk o zarządzaniu w gospodarce opartej na wiedzy*, red. M. Urbaniak, Wydawnictwo

²⁵ W.T. Bielecki, *Wpływ globalnej gospodarki sieciowej na e-learning*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/19/id/401> (18.03.2011).

²⁶ K. Krzysztofek, M.S. Szczepański, *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002, s. 51.

- Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Juszczyk S., *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2002.
- Krzysztofek K., Szczepański M.S., *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002.
- Kunicka M., *Zachowania emancypacyjne egzemplifikacją małego dystansu władzy w szkole*, w: *Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia*, red. A. Czajkowska, W. Otwinowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2009.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2009*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2009.
- Koźniak W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1999.
- Rae L. *Efektywne szkolenie. Techniki doskonalenia umiejętności trenerskich*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.
- Szablowski S., *E-learning dla nauczycieli*, Wydawnictwo FOSZE, Rzeszów 2009.
- Szkola a rynek pracy, podręcznik akademicki*, red. A. Bogaj, S.M. Kwiatkowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Założenia do nowelizacji ustawy prawo o szkolnictwie wyższym oraz ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, MNiSW, Warszawa 2009.

Netografia

- Bielecki W.T., *Wpływ globalnej gospodarki sieciowej na e-learning*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/19/id/401> (18.03.2011).
- Gregorczyk S., *E-learning a przewaga konkurencyjna szkoły wyższej*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/37/id/787> (10.02.2011).
- Kompaniszyn I., *Zmiana jako czynnik rozwoju. Problemy wzrastającej złożoności*, http://www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/REFERATY_IKKMU/NH_PDF/KOPANISZYN_Izabela.pdf (26.10.2009).
- Meger Z., *Podstawy e-learningu*, <http://www.ementor.edu.pl/artykul/index/numer/16/id/325> (10.01.2011).
- Stolarczyk-Ambrozi E., *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*, <http://www.ementor.edu.pl/artykul/index/numer/2/id/12> (15.03.2011).
- Striker M., Wojtaszczyk K., *Bariery wdrażania e-learningu na przykładzie uczelni wyższej*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/32/id/693> (11.02.2011).

E-LEARNING IN THE EMANCIPATION PROCESS**Summary**

Searching for flexible forms of education leads to an idea of e-learning and lifelong education. The article shows the reasons for e-learning development at university from the demographic and social perspective. Not only does it indicate pedagogical constructionism as a new vision of learning and teaching, but also undertakes the meaning of critical-emancipational doctrine in the process of building education. Its aim is to emancipate a human being and his/her possibilities of rebuilding a real world.

Translated by Monika Pawłowska